

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

**Ijtimoiy-gumanitar
fanlarning dolzarb
muammolari**

8/S-son (4-jild)

2024

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 5/8 (4) - 2024

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2024

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti.

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Xolikulov Axmadjon Boymahammadovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Milliy Universiteti.

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Nasirxodjayeva Dilafuz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent moliya instituti;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Bojxona instituti;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Farg'ona politexnika instituti

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b, Toshkent moliya instituti;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori, "Tashkent International University of Education" xalqaro universiteti;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent, Jizzax pedagogika instituti;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent, Andijon davlat tibbiyot instituti, Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasini mudiri;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdulkaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat universiteti.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Samarqand davlat universiteti;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b., Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD), O'zbekiston Respublikasi

Sudyalar oliy kengashi huzuridagi Sudyalar oliy maktabi;

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi, Toshkent davlat yuridik universiteti;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti huzuridagi pedagogik kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq markazi;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Qarshi davlat universiteti;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori, Iqtisodiyot va pedagogika universiteti;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti;

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti.

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasi mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD), Samarqand viloyat IIB Tibbiyot bo‘limi psixologik xizmat boshlig‘i.

22.00.00- SOTSILOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O‘zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po‘latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O‘zbekiston milliy universiteti;

SodiqovaShohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O‘zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo‘tayeov Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O‘zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro‘yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrdagi 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo‘yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas’uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog‘och ko‘chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog‘lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

<i>Maxmudov Bezzod Xamidovich</i> QORAXONIYLAR DAVLATINI XRONOLOGIK DAVRIGA OID FIKR-MULOHAZALAR	9-15
<i>Yakubov O'tkir Shermamatovich</i> SOVET HOKIMIYATINING O'ZBEKISTONDA JAMOALASHTIRISH SIYOSATI VA DEMOGRAFIK JARAYONLAR	16-20
<i>Ahmedova Dilafruz Xusan qizi</i> MAKTUUBLARDA Q'JQON–XIVA XONLIKLARI MUHOSABATLARINING AKS ETIШИ (XIX ACP)	21-27
<i>Xudayberdiyev Utkir Toshmuradovich</i> SOVET HOKIMIYATI YILLARIDA SURXON VOHASI IQTISODIY HAYOTIDA TEMIR YO'LLARNING O'RNI	28-32
<i>Mo'minov Xusanboy Madaminjonovich, Bo'ronov Ismoiljon A'zamjon o'g'li</i> KITOBAT SAN'ATI	33-36

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

<i>Abdullaev Altinbek Yanqibaevich, Masharipov Ozod</i> QAYTA IShLASH KORXONALARIDA KOMPLEKS IShLAB CHIqARISh qISOBINING METODOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIIRISH	37-51

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

<i>Rajabov Alisher Shavkatovich</i> MIRBOBO NAQSHBANDIY YASHAGAN DAVRDAGI IJTIMOIIY VA MA'NAVIIY MUHIT	52-55
<i>Saidkulov Nuriddin Akramkulovich</i> BARQARORLIK MASALALARI: MUAMMOLAR, TALQINLAR VA YECHIMLAR	56-60

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

<i>Dжалилова Сарварой Мехрожовна</i> ХАРАКТЕРНЫЕ ЧЕРТЫ СЕМАНТИКИ ЦВЕТА В ФРАЗЕОЛОГИИ УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА	61-66
<i>Mirzakamolova Sadoqatxon Sayidaxmadovna,</i> SIYOSIIY NUTQDA SAMIMIYLIK	67-72
<i>Saidova Nodira Djahangirovna,</i> INGLIZ TILIDAGI YONG'IN XAVFSIZLIGIGA OID ATAMALARNI TASNIFLASH	73-77
<i>Sulaymonov Bobir</i> ZAMONAVIIY LUG'ATSHUNOSLIK YO'NALISHLARI VA TERMINOLOGIYASI	78-83
<i>Faxriddinova Dilfuza</i> TABRIK NUTQIIY AKTI HAQIDA	84-87

Xusainova Zebo Ikramovna

RUS, INGLIZ TILI MADANIYATINI TASHUVCHILARINING DIALOGIDA NUTQ ETIKETINING PRAGMATIK VA KOMMUNIKATIV XUSUSIYATLARINING NAMOYON BO‘LISHI 88-94

Karimova Vasila Vahobovna

“GENDER” – UMUMILMIY VA LINGVISTIK KATEGORIYA 95-99

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

Фазилов Фарход Маратович

АНАЛИЗ ВОПРОСОВ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ЛЕГАЛИЗАЦИИ ПРЕСТУПНЫХ ДОХОДОВ В НЕКОТОРЫХ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ 100-112

Bobomurodov Farhod Boymurotovich

TEZKOR-QIDIRUV FAOLIYATIDA INSON HUQUQLARI, ERKINLIK LARI VA QONUNIY MANFAATLARINI HUQUQIY TA‘MINLASHNING RETROSPEKTIV TAHLILI 113-123

Халиқулов Комолиддин Носирович

ХОРИЖИЙ ДАВЛАТ СУДЛАРИНИНГ ҚАРОРЛАРИНИ ТАН ОЛИШ ВА ИЖРО ЭТИШДА ДАВЛАТ СУВЕРЕНИТЕТИ МАСАЛАЛАРИ 124-129

Салимова Диёрахон Бахтиёржон кизи

ЛИЦА, ОСУЩЕСТВЛЯЮЩИЕ ВОЗДУШНУЮ ПЕРЕВОЗКУ ПО ДОГОВОРУ ВОЗДУШНОЙ ПЕРЕВОЗКИ 130-135

Очилов Шермат Рашидович

ТЕРРОРИЗМГА ҚАРШИ КУРАШДА ХАЛҚАРО-ҲУҚУҚИЙ МЕХАНИЗМЛАРИНИНГ ЭВОЛЮЦИЯСИ ВА САМАРАДОРЛИГИ: ЗАМОНАВИЙ ЁНДАШУВЛАР ВА ИСТИҚБОЛЛАР ТАҲЛИЛИ 136-149

Abdullayeva Nodira Odil qizi

OILAVIY (MAISHIY) ZO‘RAVONLIK DAN HIMOYALASH HUQUQINING IJTIMOIIY-HUQUQIY TUSHUNCHASI VA MANBALARI 150-156

Одилов Муҳаммадрашодхон

КОРРУПЦИЯВИЙ ЖИНОЯТЛАР ОБЪЕКТИ ҲАҚИДА АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР 157-161

Ҳасанов Муҳриддин Ўроқбой ўғли

МЕҲНАТ ОРГАНЛАРИДА КОРРУПЦИЯГА ОИД ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРИНИ БАРТАРАФ ҚИЛИШ БЎЙИЧА НОРМАТИВ-ҲУҚУҚИЙ ҲУЖЖАТЛАР ТАҲЛИЛИ 162-170

Rahmonov Jaloliddin

XXI ASRDA INVESTORLAR HUQUQLARINI HIMOYA QILISHNING RIVOJLANISHI: DAVLAT SUVERENITETI VA INVESTORLAR MANFAATLARINI MUVOZANATLASH 171-176

Камилов Ойбек Хамиджонович

Глобальные тенденции студенческой мобильности в контексте теорий миграционных исследований 177-182

Азизов Ниғмонжон Пардаевич, Абдуллаев Ғайратбек Ғайбуллаевич

МАНУ ҚОНУНЛАРИДА ЖИНОЯТ ВА ЖАЗО МАСАЛАЛАРИНИНГ ИФОДАЛАНИШИ 183-187

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI

Абутова Зульфия Жадигеровна

ПРИМЕНЕНИЕ ПЛАТФОРМЫ КАНООТ! В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ: ПЛЮСЫ И МИНУСЫ 188-195

<i>Ниязова Регина Рустамовна</i> ПОСТРОЕНИЕ УЧЕБНО-ТРЕНИРОВОЧНОГО ПРОЦЕССА ТРИАТЛОНИСТОВ НА ЭТАПЕ СПОРТИВНОГО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ В ГОДИЧНОМ ЦИКЛЕ ПОДГОТОВКИ	196-202
<i>Jabborova Dilafrō'z Ismatullo qizi</i> RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING ESP TALABALARI YOZUV KO'NIKALARINI RIVOJLANTIRISHGA TA'SIRI	203-206
<i>Tursunov Adizjon Nurali o'g'li</i> BO'LAJAK FIZIKA O'QITUVCHILARINING METODIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH DARAJALARI VA BAHOLASH MEZONLARI	207-212
<i>Naimova Durdona Soxibovna</i> YANGI O'ZBEKISTONDA KO'ZI OJIZ VA ZAIF KO'RUVCHI BOLALAR TA'LIM TIZIMI	213-217
<i>Hamroyeva Sevara Nasriddinovna, Izbosarov Baxriddin Faxriddinovich</i> "BO'LAJAK FIZIKA O'QITUVCHILARINI STEM TA'LIMI DASTURI ORQALI O'QITISHDA EKSPERIMENT VA NAZARIY ASOSLARDAN FOYDALANIB O'QITISH METODIKASI" (MOLEKULALARNI TEZLIKLAR BO'YICHA TAQSIMOTI" MAVZUSI MISOLIDA)	218-222
<i>Shotemirov Sanjar Xolmo'min o'g'l</i> SHAXS NUTQIY FAOLIYATINING PEDAGOGIK VA METODOLOGIK TAHLILI	223-227
<i>Мустафоева Дурдона Асиловна</i> ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СПЕЦИАЛИСТОВ НА ОСНОВЕ КЛАСТЕРНОГО ПОДХОДА	228-234
<i>Xoliqova Nargiza Abduvaliyevna</i> TALABALARNING TEXNIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH ASOSLARI	235-239

Received: 10 October 2024
Accepted: 15 October 2024
Published: 25 October 2024

Article / Original Paper

THE ART OF THE BOOK

Muminov Khusanboy Madaminjonovich,
Associate Professor at the department of
“History of Uzbekistan” of Andijan State University

Buronov Ismoil A’zamjon ugli,
2nd year student of ASU, Faculty of History

Abstract. This article analyzes the issues of the development of the art of reading in Central Asia.

Keywords: inscriptions on ceramic surfaces, leather wrappings, inscriptions on metal objects, paper cut, calligrapher, lavwah, mozahib, musavvir, sahhaf.

KITOBAT SAN’ATI

Mo’minov Xusanboy Madaminjonovich,
ADU, Tarix fakulteti dotsenti

Bo’ronov Ismoiljon A’zamjon o’g’li,
ADU, Tarix fakulteti 2-bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada O’rta Osiyoda kitobat san’atining rivojlanishi masalalari tahlil etilgan.

Kalit so’zlar: sopol yuzasidagi bitiklar, charm o’ramlari, metall buyumlardagi yozuvlar, qog’ozrez, xattot, lavvoh, muzahhib, musavvir, sahhof.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V4SI8Y2024N05>

Kirish. Ushbu maqola kitob tayyorlash san’ati tarixi haqida ilmiy-tarixiy dalillarni tahlil qilish asosida yozilgan bo’lib bu maqolada bu sohaning san’at darajasiga yetishi va uning yurtimiz tarixidagi ahamiyati yoritilgan. Kitob tayyorlash sohasi O’rta Osiyoda qadim tarixdan rivojlanib kelgan muhim sohalardan biri bo’lib, ushbu soha rivojlanib borib san’at darajasiga yetgan hamda bu san’at O’rta Osiyo xususan O’zbekiston tarixiga muhim hissa qo’shgan. Chunki kitob tayyorlash jarayonida har bir usta bor mahoratini ishga solib uni go’zal tarixiy yodgorlikka aylantiradi hamda unga o’zining belgisini qoldiradi. Ustaning mehnati asarni tarixiy manbaga aylantiradi va bu san’at durdonasi ustani tarix zarvaraqlariga muhrlaydi. Ushbu sohaning rivojlanishi natijasida ko’plab tarixiy ahamiyatga ega bo’lgan kitoblarning qadri yana ham ortdi. Kitoblar insonlar uchun faqat ilm manbasigina bo’lib qolmay, ular o’ziga xos naqshlar bilan bezash orqali amaliy san’at namunalari darajasiga olib chiqildi.

Tadqiqot metodlari. Ushbu maqola tarixiy tadqiqotlarning ilmiy xolislik, mantiqiy izchillik, qiyosiy tahlil, xronologik izchillik kabi usullari asosida yozildi ilmiy dalillarga asoslanib yozildi.

Natijalar. Oʻrta Osiyoda qoʻlyozma kitoblarni tayyorlash bir necha ming yillik tarixga ega. Sugʻd tilida pergamentda bitilgan eng qadimgi kitoblardan biri zardushtiylik dinining “Avesto” kitobi qoʻlyozmalari (“Vessantaraka jataka”) asari hisoblanadi. Maʼlumki, Aleksandr Makedonskiy tomonidan Markaziy Osiyo zabt etilgandan keyin kitobning falsafa va boshqa muhim fanlarga doir qismlari ajratib olinib Yunonistonga joʻnatilgan. Kitobning boshqa boblari esa yoqib yuborilgan [1].

Kitobat sanʼati (arab, kataba — yozish, yozmoq soʻzidan) — qoʻlyozma kitoblarni yaratish va ziynatlash sanʼatidir. Oʻrta Osiyoda qoʻlyozma kitoblarni bezash juda qadimdan mahalliy madaniyat taraqqiyot bosqichlari bilan bogʻliq holda shakllangan, sopol yuzasidagi bitiklar, charm oʻramlari, temir buyumlardagi yozuvlar, qogʻoz varaq taxlamlari (taxtachalar orasiga olib tizimchalar bilan bogʻlangan turi) oʻrta asrlarda umummusulmon yoki arab tilidagi qoʻlyozma anʼanalariga asoslangan kitobat sanʼati toʻliq shakllandi va yuksak taraqqiyot darajasiga erishdi. Qoʻlyozmalarni kitobat holatiga keltirish murakkab jarayon boʻlib, bunga koʻplab kasb-hunar egalari jalb etilgan. Jumladan, qogʻozrez, xattot, lavvoh, muzahhib, musavvir, sahhof (muqovasoz) va boshqa kasb egalari jamoasi birgalashib, bosqichma – bosqich qoʻlyozmalarni kitob holiga keltirgan. Oʻrta va Yaqin Sharq islom tasarrufidagi davlatlarda bu jarayon bir xil usulda amalga oshirilgan. Qoʻlyozma kitob uchun yaxshi, sifatli qogʻoz tanlangan, bu borada Samarqand keyin Buxoroda qogʻoz tayyorlash ustaxonalari koʻpayib qogʻoz sifati yaxshilanishi Movarounnahrda qoʻlyozma kitoblarning rivojiga oʻz hissasini qoʻshdi [2. – B.].

Oʻrta Osiyo zaminining Xorazm hududida Maʼmun akademiyasi (“Majlisi ulamo”)ning tashkil etilishi bilan ilm-fan rivojida kitobat sanʼatining yangi bosqichlariga dastlabki qadamlar tashlanib qoʻlyozma tarkibiga turli chizma va tasvirlar kiritila boshlandi. Dastavval, Muzammad Muso al-Xorazmiyning “Kitobati surati al-arz” (Yer surati) kitobi, Mahmud Qoshgʻoriyning “Devoni lugʻat ut-turk” (Turkiy soʻzlar lugʻati) kitoblarida yer xaritasining koʻrinishlari taqdim etilgan. Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino va boshqa olimlarning qoʻlyozma kitoblari xattotlar tomonidan qayta koʻchirildi. Tibbiyot faniga taalluqli kitoblarga mavzuga tegishli boʻlgan dorivor giyohlar, turli tibbiy asboblar tasvirlari ishlangan edi [3. – B.].

Shu taʼkidlab oʻtishimiz kerakki, XIII asrning birinchi yarmida moʻgʻullar tomonidan Movarounnahrning bosib olinishi siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy hayotda oʻzgarishlar boʻlgani kabi, kitob yaratish ishlarini ham salbiy taʼsir qildi. XIV asrning ikkinchi yarmi – XV boshlarida juda katta hududni egallagan Amir Temur saltanatining tashkil topishi bilan Samarqandga turli davlatlardan ilm-fan, kasb-hunar ahlidan xattot, naqqosh, musavvir va boshqalarning olib kelinishi qoʻlyozma kitoblar tayyorlash ishlarini oldingi safardan koʻra ancha oldinlab ketishini taʼminladi. Amir Temur va Temuriylar davriga kelib Samarqand hunarmandchiligida ayniqsa, qogʻoz ishlab chiqarish alohida oʻrin egalladi. Shahar yaqinidagi ariqlar va sohillar atrofida suv tegirmonlari qurilishi bilan qogʻoz tayyorlanadigan ustaxonalar soni ortib borgan. Qogʻoz tayyorlashda tut daraxti, ipak, paxta va eskirgan latta mahsulotlarini tolalaridan tayyorlangan. Samarqand qogʻozi oʻrta asr Sharq xattotlari orasida gʻoyat mashhur boʻlib, uning bir qismi boshqa oʻlkalarga ham chiqarilgan. Qogʻozning koʻpayishi kitob tayyorlash jarayonini tezlashiga olib keldi. Mirzo Ulugʻbek davrida poytaxt Samarqand

kutubxonasida bag‘dodlik Abdulxay boshchiligida musavvir Ustod Jahongir, hirotlik Mavlono Shahobiddin, Abdulla Mavlono, Zahiriddin Azxar, Hoji Abduqodir Gulyandi, Pir Ahmad Bog‘ishamoliy, Muhammad al Xayyomiy, kelib chiqishi mahalliy bo‘lgan Junayd Sultonlar ijod qilishdi.

1-rasm. Shoir Sa‘diy kechalari bog‘da yosh do‘sti bilan suhbatlashmoqda. „Guliston“ga ishlangan miniatyura. Hirot, 1427-yil.

Bu yerda As-Sufiyning “Astronomiya traktata”, Firdavsiyning “Shohnoma”, Sa‘diyning “Guliston”, Jomiyning “Silsilat uz zahob”, Nizomiyning “Xamsa” qo‘lyozmalari ko‘chirilib, ularga tasvirlar ishlandi. Mirzo Ulug‘bek bilan bir davrda, Amir Temur davlatining ikkinchi qismi Xurosonni Ulug‘bekning otasi Shohrux Mirzo (1409-1447) boshqarardi. Xuroson davlatining poytaxti Hirot adabiyot, tasviriy san‘at va madaniyatning yirik markaziga aylangan edi. Uning o‘g‘li va vaziri Boysung‘ur Mirzo zamonasining ko‘zga ko‘ringan yetuk xattoti edi. Boysung‘ur Mirzo Hirotda qirq nafardan ortiq kitob ustalari, xattot, naqqosh, musavvirlardan iborat katta kutubxona o‘z davrining eng ilm markazini tashkil qildi. Bu kutubxonada nasta‘liq xatining ixtirochisi Mavlono Jafar Tabriziy, yirik olim va shoir Shohiy Sabzavoriy, musiqachi Amir Shohiy, xattot, musavvir mavlono Muhammad Pahlaviy, xattot Mavlono Shame Boysunkuriy, nakkosh Bobojon Turbatiy, naqqosh, musavvir Ibrohim Astrabodiy, Ibrohim Tabriziy, Mavlono Zahiriddin Azhar Tabriziy, xattot Nur Kamol, Abdulxay kotib Xirotiy kabi xattot, musavvirlar ko‘plab qo‘lyozma kitoblaridan nusxa olib, ularni badiiy bezab san‘at darajasiga ko‘tardilar [4. – B.].

Dastavval xattot matnni qog‘ozga yozishda maxsus qog‘ozkarton (mistar) ustiga ip tortib uning izini matn yoziladigan qog‘ozga tushirib olgandan so‘ng xat yozilgan. Matnni joylashtirilishi xattotning mahoratiga bog‘liq bo‘lgan. Bitilgan matnni lavvoh hoshiya qog‘ozga yelimlagan. Ustidan jadvalkash ayni yopishtirilgan joydan turli ranglarda chiziqlar tortib, matnni jadvalga olgan. So‘ngra muzahhib suyultirilgan oltin va boshqa turli ranglar yordamida

qo'lyozmani ziynatlagan va "shams", "lavha", "sarlavha", "zarvaraq" "xotima" naqshlar bilan bezagan. Bo'sh qoldirilgan joylarga musavvir rasm (miniatyura) ishlagan. Musavvir, naqqosh nafis qamish qalam bilan rasmning asosiy tarhini, shakllar chizig'ini, zaminni, detallarni chizib, so'ng turli rangda (oltin, kumush ishlatgan holda) bo'yagan. Muqovachi qo'lyozmani karton yoki charmdan ishlangan (naqsh zarb qilingan, bo'yoqlar, oltin bilan bo'yalgan) muqovaga biriktirgan, muqova qopqog'i yog'ochdan ba'zan kumushdan quyib tayyorlangan hamda bosma, o'yma va qadama naqshlar, yorqin rasmlar bilan bezatilgan. O'rta asrlar (VIII – XII asrlar)da mutafakkirlar, olimlar asarlari, asosan, arab tilida (Xorazmiyning "Kitobi surat al-arz" — "Yer tasviri kitobi", 1036; Beruniyning "Osor ulboqiya" — "Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar", XIV asr va boshqalar), keyinchalik (X – IX asrlar) fors tilida bitilgan va rasmlar bilan bezatilgan. Temuriylar davri (1370–1506)dan boshlab turkiy-o'zbek tilida kitoblar yaratilishiga alohida e'tibor berilgan. Saroy kutubxonalari va nufuzli shaxslar uchun tayyorlangan qo'lyozmalar kitobat san'atining yuksak namunasi darajasida yaratilgan. Mumtoz Sharq adabiyoti namoyandalari (Firdavsiy, Nizomiy, Dehlaviy, Bedil, Alisher Navoiy va boshqalar) asarlari, buyuk allomalar (Beruniy, Ibn Sino, Mirzo Ulug'bek va boshqalar)ning ilmiy asarlari qo'lyozmalari shu usulda tayyorlangan kitobat san'atining nodir durdonalaridir. Ularning aksariyati O'zbekiston Fanlar akademiyasi Sharqshunoslik instituti fondida saqlanadi. Jumladan, shoira Nodira buyurtmasiga binoan xattot Muhammad Yusuf Dabir tomonidan XIX asrda Qo'qonda ko'chirilgan Alisher Navoiyning she'rlar to'plami — "Devoni Alisher Navoiy" qo'lyozma kitobi ishlangan bezaklariga ko'ra, dunyoda Kitobat san'atida yagona nusxadir. Unda musavvir va xattot Navoiy asarlari insoniyatga Quyoshdek nur sochib turishini ramziy tasvirlagan naqshlar mavjud. Kitobat san'ati XX asrgacha davom etgan. XX asr 70–80-yillarida bir guruh olimlar (jumladan, A. Madraimov, Sh. Salimov va boshqalar) sa'y-harakatlari, ijodiy izlanishlari natijasida an'anaviy qo'lyozma kitob yaratish san'ati — kitobat san'ati qayta tiklandi.

Xulosa. Bu maqolada kitobat san'atining ahamiyati va tarixi keng tarixiy ma'lumotlar asosida yoritildi. Xulosa qilib aytganda, ushbu soha yurtimiz tarixini, xususan rassomchilik, miniatyura, amaliy san'ati tarixini o'rganishda o'ziga xos ahamiyatga ega. Bu haqida ushbu maqolada ilmiy-tarixiy manbalarga tayanib tarixiy izchillik bilan yozildi.

Адабиётлар/Литература/References:

1. https://uz.wikipedia.org/wiki/Kitobat_san'ati
2. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. 1-жилд. – Т.: ЎзМЭ, 2000.
3. Сабилов М.М. Китобат санъати. Ўқув қўлланма. – Т.: Info Capital Group, 2018.
4. Мўминов Х.М. Ўзбекистон маданияти ва санъати тарихи (IX — XIX асрнинг иккинчи ярми). Ўқув қўлланма. – Т.: Nurafshon business, 2019.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOYIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ S/8 (4) – 2024

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas’uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog‘och ko‘chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog‘lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).